

ARKEOLOGIPÄIVÄT 2009

Ohjelma 23.-24.4.2009

Päivien teemat:

"Arkeologian haasteet", "Uskonto arkeologiassa" ja "Muinainen yksilö".

Torstai 23.4.

11.00–12.00	Ilmoittautuminen
12.00–13.00	Lounas
13.00–13.10	Tuija Rankama: Seminaarin avaus
13.10–13.40	Satu Koivisto: Suoarkeologian haasteet ja mahdollisuudet
13.40–14.10	Janne Ikäheimo & Leena Tomanterä: 280 ppm – metallien alkuaineanalytiikka arkeologisena haasteena
14.10–14.40	Kari Uotila: Kenttädokumentoinnin kehityksen näkymät ja ammattiarkeologien elinkaarioppiminen
14.40–15.00	Keskustelu
15.00–15.20	Kahvi
15.20–15.50	Petri Halinen: Saamelaisten pyhistä paikoista
15.50–16.20	Tiina Äikäs: Seitojen uhrin merkkeinä uusista uskomuksista?
16.20–16.50	Minna Lönnqvist: Qumran ja Kuolleenmeren käärot: arkeologinen tutkimus, sen puitteet ja tulkinnat
16.50–17.10	Keskustelu
17.10–18.10	Päivällinen
18.30 alkaen	sauna (klo 21.30 saakka), illanvietto ja iltapala

Perjantai 24.4.

08.00–09.00	Aamiainen
09.00–09.30	Eero Muurimäki: Yksilö ja yhteisö sosiaalitieteessä ja esihistoriasa
09.30–10.00	Eeva-Maria Viitanen: Cicero ja Plinius villanomistajina – yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta?
10.00–10.30	Eeva Salmi: Birger Jarl, ihanteellinen ritari vai vallanhimoinen pyrkijä – mitä rahat kertovat?
10.30–10.40	Keskustelu
10.40–11.10	Anna-Kaisa Puputti: Yksilöt, sosiaaliryhmät ja ruoka varhaisen uuden ajan Pohjois-Suomessa
11.10–11.40	Tiina Kuokkanen: Arkeologian huussissa – Käymälän kehityksestä uuden ajan alkumetreillä
11.40–12.00	Keskustelu
12.00–13.00	Lounas
13.00–13.30	Päivi Maaranen: Maailma muuttuu, muuttuuko viranomaisen havaintoja Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikön tutkijoiden työstä
13.30–14.00	Esa Mikkola: Yleisön viihdyttämisestä vai tieteellistä tutkimusta?
14.00–14.30	Haaveet, haasteet ja todellisuus Laitilan Vainionmäellä
14.30–15.00	Hilkka Oksala: Maaseutuarkeologia paikallismuseon toimenkuvassa
15.00	Loppukeskustelu
	Päättäjäiskahvit

Arkeologian haasteet I

Satu Koivisto: Suoarkeologian haasteet ja mahdollisuudet

Orgaaninen aines säilyy Suomen happamassa maaperässä vain hyvin poikkeuksellisissa olosuhteissa. Suossa vähäinen hapen määrä rajoittaa pieneliötoimintaa ja kostea ympäristö säilyttää orgaanisia materiaaleja jopa tuhansien vuosien ajan. Suolöytöjä tai tietoja sellaisista tunnetaan Suomesta toista sataa. Suoarkeologisia kaivauksia on kuitenkin tehty maassa vain muutamia. Esihistorialliselta ajalta säilyneen orgaanisen materiaalin löytyminen on aina poikkeuksellista. Suoarkeologinen tutkimus on vasta alkamassa Suomessa ja orgaanisiin aineistoihin liittyvä arkeologinen potentiaali ollaan vasta nyt laajemmin käsittämässä. Yli-Iin Purkajasuon laajat suokaivaukset loivat pohjan Suomessa ennalta harjoittamattomalle aluevaltaukselle. Riihimäen Silmäkenevan suoalueella tehdyt koekaivaukset paljastivat jälleen suoympäristössä säilyneen orgaanisen esihistoriallisen aineiston ainutkertaisuuden ja suuren lähdearvon. Suokaivauksiin liittyy myös monia haasteita. Arkeologisen kaivauksen toteuttaminen kosteassa ympäristössä, usein pohjaveden alapuolella, eroaa monella tapaa perinteisistä kuivan maan kaivauksista. Myös orgaanisen materiaalin konservoiminen ja säilyttäminen vaativat riittäviä resursseja.

Janne Ikäheimo & Leena Tomanterä: 280 ppm – metallien alkuaineanalytiikka arkeologisena haasteena

Kirkassilmäinen usko luonnontieteisiin on kautta arkeologian tieteenhistorian ruokkinut prosessualismiin kallellaan olevia tutkijoita totuuden etsinnässä. Erityisesti alkuaineanalytiikka on tässä suhteessa petollisen viettelevää. Sen tuottamat tulokset, tarkat prosenttiluvut ja pitoisuuksien miljoonasosat, kun luovat helposti mielikuvan siitä, että arkeologia itse voisi tätä kautta lähestyä luonnontiedettä. Alkuaineanalyysit, arkeologisesta metallista tehtynäkin, kuuluvat silti luonnontieteiden alaan ja niillä on siten omat pelisääntönsä. Vieraalla maalla ovat siis voimassa vieraan maan lait, ja niitä tulee ainakin kunnioittaa – ellei niitä vaivalloisesti ja vajavaisesti tahdo oppia ymmärtämään. Juuri tuo ymmärryksen lisääminen on tämän esityksen tarkoitus, ei yleisimpien tutkimusmenetelmien selostaminen vaan kahden arkeologin näkökulmasta yleisiksi arvioitujen tutkimuksellisten karikkopaikkojen paljastaminen.

Kari Uotila: Kenttädokumentoinnin kehityksen näkymät ja ammattiarkeologien elinkaarioppiminen

Alustuksessa käsitellään kenttädokumentointimenetelmien kehitystä – esimerkkinä keskiajan arkeologian erilaiset kohteet – viimeisten 25 vuoden aikana ja avataan näkymää huomispäivän mahdollisuuksiin ja haasteisiin sekä eri suomalaisorganisaatioiden (yliopistot, Museovirasto, Maakuntamuseot, yritykset) panokseen tässä kehitystyössä. Samoin käsitellään kysymystä yliopistollisen koulutuksen ja toisaalta ammatissa oppimisen perusteista ja tutkintojärjestelmän mukanaan tuomasta uudesta vasta ammatissa oppimismallista, jossa käytännön tilanteiden opetus on siirretty yliopisto-opintojen jälkeiseen aikaan työuran varrelle. Samoin keskustelun pohjaksi nostetaan esiin kysymys kenttäarkeologien pidentyvistä aktiiviurasta tulevien ja olevien eläkepäätösten myötä ja tätä kautta syntyvästä tarpeesta jatkaa ammattiin liittyvää koulutusta vuosikymmeniä yliopisto-opintojen jälkeen ja tämän elinikäoppimisen opetuksen organisoinnista.

Uskonto arkeologiassa

Petri Halinen: Saamelaiden pyhistä paikoista

Tiina Äikäs: Seitojen uhrin merkkeinä uusista uskomuksista?

Viime kesänä kaivettiin kolmella seitakohteella osana “Human-animal relationship among Finland’s Sámi” -projektia. Seidoille Utsjoella, Enontekiöllä ja Kittilässä oli tuotu paitsi luita ja sarvia myös henkilökohtaisia esineitä ja kolikoita. Myös 1900- ja 2000-luvuille ajoittuvat löydöt dokumentoitiin kaivausten yhteydessä. Ne kertovat merkityksistä, joita seitoihin liitettiin saamelaisen etnisen uskonnon viitekehyksen ulkopuolellakin. Turistien lisäksi seidoilla vierailee erilaisia ryhmiä ja yksilöitä, jotka kokevat paikan merkityksen eri tavoin. Esitelmässäni pohdin, voiko osan arkeologisista löydöistä liittää uudempiin uskonnollisiin/uususkonnollisiin traditioihin? Entä millaisen arvon arkeologin pitäisi tulkinnoissaan antaa näille uudemmille traditioille?

Minna Lönnqvist: Qumran ja Kuolleenmeren käärot: arkeologinen tutkimus, sen puitteet ja tulkinnot

Qumran, joka sijaitsee Kuolleenmeren laaksossa, kuuluu maailman tunnetuimpiin arkeologisiin löytökohteisiin. Alueen luolista on paljastunut vuodesta 1947 lähtien satoja antiikin aikaisia nahalle ja papyrukselle – ja jopa kuparille ja ruukunsirpaleille – kirjoitettuja juutalaisuuteen liitettyjä tekstejä. Vasta 1990-luvulla ammattiarkeologit tulivat mukaan Qumranin tutkimukseen. Uskonnollisen yhteisön jälkeen jättämät tekstit ja esineellinen löytömateriali olivat pitkään yksinomaan teologisen tulkinnan alasta aineistoa. Aineiston vapauduttua kuva on muuttunut, ja ammattiarkeologit ovat tutkimuksissaan saaneet hyvinkin poikkeavia tuloksia. Tarkastelen esityksessäni paikalla tehdyn ammattiarkeologisen kenttätutkimuksen, esinetutkimuksen ja luonnontieteellisen tutkimustiedon merkitystä Qumranin alueen sekä sen uskonnollisen yhteisön uudelleentulkinnassa.

Muinainen yksilö

Eero Muurimäki: Yksilö ja yhteisö sosiaalitieteessä ja esihistoriassa

Prosessualismi vannoo sosiaalisten rakenteiden nimeen, postprosessualismi on teoreettisissa kannanotoissaan ottanut yksilön keskiöön. Tämä ristiriita on kuitenkin keinotekoinen, kuin väittelisi siitä, onko kappaleilla vain ulottuvuus ilman painoa tai paino ilman ulottuvuutta. Sosiaalitieteissä on kehitetty teoria, jossa yksilö ja yhteisö nähdään momentteina samassa kokonaisuudessa. Yhtä lailla historiatieteissä kysymykset määräävät, onko vastauksia etsittävä rakenteista (sosiaali- ja taloushistoria) vain yksilöiden toimista tai motiveista (ns. yleinen tai poliittinen historia). Tarkastelukulma, kysymykset, määräävät, kumpi totaliteetin puoli otetaan etualalle. Ontologisella tasolla yksilön ja yhteisön roolista ei siis ole ongelmaa, näkökulma riippuu kysymyksestä. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö esihistorian tutkijoilla olisi aivan omaa episteemistä ongelmaansa. Aineisto, jonka esihistoriaa arkeologi kaivaa ylös on pelkkää materiaa. Se ei anna

mitään tekijänsä, esihistoriallisen ajan ihmisen merkityksiä valmiina. Me kulttuurimme jäseninä ja tutkijoina ikään kuin laitamme ne merkitykset aineiston päälle. Sen sijaan historioitsija, niin ”yleisen”, taloudellisen ja sosiaalishistorian alalla käyttää yhtenä tärkeänä lähtökohtanaan materiaalia, joka antaa paljon niitä merkityksiä, joita materiaalin tuottaneille ihmisillä itsellään on ollut. Luonnostelen, mitä seurauksia arkeologisen aineiston materialuonteella on, kun arkeologi yrittää vastata yksilöä koskeviin kysymyksiin tai rakenteita koskeviin kysymyksiin.

Eeva-Maria Viitanen: Cicero ja Plinius villanomistajina – yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta?

Roomalainen villa eli maatila tai huvila on yksi roomalaisen arkeologian yleisimmistä muinaisjäännöksistä koko Rooman valtakunnassa. Niitä kaivetaan paljon ja muutakin tutkimusta on kertynyt huomattavia määriä. Arkeologian lisäksi antiikin kirjallisuus on lähdemateriaalina keskeisessä asemassa. Maatalousoppaiden ohella tärkeimpiä lähteitä elämään ja toimintaan villoissa ovat Ciceron (106–43 eKr.) ja Plinius nuoremman (63–n. 113 jKr.) kirjeet. Nämä kaksi roomalaista poliitikkoa toimivat usein arkkityypeinä, joiden tekstien perusteella on luotu yleisiä käsityksiä siitä millainen roomalainen villanomistaja oli ja mitä hän tiluksiltaan halusi. Kyseessä on kuitenkin vain kaksi yksilöä, joiden mielipiteiden ja käsitysten yleistäminen voi olla ongelmallista. Esitelmässä tarkastellaan Ciceron ja Pliniuksen villakuvauksia suhteessa varsinkin Rooman ympäristön arkeologiaan.

Eeva Salmi: Birger Jarl, ihanteellinen ritari vai vallanhimoinen pyrkyyri – mitä rahat kertovat?

Birger Jarl 1248–1266 on usein kuvattu ihanteellisena ritarina, joka toimi maan parhaaksi ilman henkilökohtaisia valtapyrkimyksiä. Hän sääti rauhanlait, jotka suojasivat heikkoja ym. Eerikin kronikka antaa Jarlista toisenlaisen kuvan. Kronikan mukaan Birger vaati kruunua itselleen siinä kuitenkin onnistumatta. Vähemmän tunnettua on että Birger lyötti rahaa omissa nimissään. Mitä rahat kertovat Birger Jarlin luonteenlaadusta?

Anna-Kaisa Puputti: Yksilöt, sosiaaliryhmät ja ruoka varhaisen uuden ajan Pohjois-Suomessa

Tarkastelen esitelmässäni ruokaa sosiaalisena kenttänä, jossa erilaiset sosiaaliset ryhmät ja niihin kuuluvat yksilöt käyttävät valtaa, ottavat vapauksia, muodostavat identiteettejään ja haastavat olemassa olevia normeja. Ruokaan liittyvät tavat ja valinnat ovat usein keskeisiä tekijöitä ihmisen identiteetin muodostuksessa. Ruoan avulla luodaan ja ylläpidetään sosiaalisten ryhmien välisiä eroja, viestitään asemasta, alkuperästä ja identiteetistä ja käytetään valtaa, mutta myös yksilöllisellä päätöksenteolla ja mieltymyksillä on osuutensa siinä, mitä ruokaa syödään. Arkeologisena lähtökohtanani ovat pohjoissuomalaiset kaupunkiarkeologiset aineistot ja niistä löytyneet ruuanjätteet, joihin nojautuen pohdin ryhmäidentiteettien muodostumista ja yksilön liikkumavaraa varhaisen uuden ajan Pohjois-Suomessa. Kuka päättää mitä syödään ja kuinka se ilmenee arkeologisessa aineistossa?

Tiina Kuokkanen: Arkeologi huussissa – Käymälän kehityksestä uuden ajan alkumetreillä

Tarpeilla käyminen on meille yhtä tärkeä toiminto kuin syöminen ja nukkuminen. Silti siitä ei ole suotavaa puhua, eikä ilmeisesti myöskään tutkia siihen liittyviä ilmiöitä, ainakaan kovin lähellä nykyisyyttä. Käymälän kehitys kertoo kuitenkin paljon sekä yksilöstä että yhteiskunnasta. Käsittelen tässä esityksessä käymälän kehitystä 1500–1800-lukujen Suomessa. Pääasiallinen tarkastelunkohteeni ovat kaupunkien käymälät, asioiden hoitamista maaseudullakaan unohtamatta. Käymälöiden yleistyminen oli pitkään maaseutumaisuutensa säilyttäneissä kaupungeissa hidasta. Tämän esityksen tärkein tavoite on valmiiden vastausten sijaan esitellä uusi tutkimusalue, suomalainen huussi. Huussin reiästä avautuu tutkimuksellisesti mielenkiintoinen maailma, joka kertoo meille muun muassa muutoksesta yksilöllisyyden ja ruumiillisuuden kokemisessa.

Arkeologian haasteet II

Päivi Maaranen: Maailma muuttuu, muuttuuko viranomainen: havaintoja Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikön tutkijoiden työstä

Yksi hallinnollisen arkeologian ja sen parissa toimivien viranomaisten haasteista on toimintaympäristön muutokseen vastaaminen. Toimintaympäristö muuttuu jatkuvasti ja asettaa uudistumistarpeen toiminnoille sekä organisaatioille, jotka kytkeytyvät siihen. Mutta muuttuuko viranomaisen toiminta todella toimintaympäristön muuttuessa? Mitä asioita tehdään, miksi asioita tehdään ja millaiset työtavat ovat tavoitteiden saavuttamisen kannalta parhaimpia? Alustuksessa pohditaan näitä kysymyksiä muinaisjäännösten hoitoyksikön tutkijoiden työtä koskeneen vuosina 2007–2008 toteutetun tutkimuksen tulosten pohjalta. Tutkimus toteutettiin anonyyminä lomakekyselynä ja sen kohteena olivat yksikössä eri aikoina työskennelleet henkilöt. Kyselyllä pyrittiin selvittämään, mitä työtä yksikössä tehdään, millaisia työtehtäviä työntekijöillä on ja onko työ muuttunut yksikön 20 vuotta kestäneen toiminnan aikana. Lisäksi selvitettiin, millaisia tavoitteita ja menetelmiä tutkijat arvostavat työssään. Tutkimuksen tulokset osoittautuivat varsin kiinnostaviksi. Esimerkiksi muinaisjäännösten hoitoon liittyvät työtehtävät osoittautuivat osittain selkeästi muuttuneen ja muutos näytti erityisesti kytkeytyvän toimintaympäristön muutokseen. Lisäksi tavoitteiden saavuttamiseksi käytettiin ja arvostettiin selvästi enemmän proaktiivisia menetelmiä reaktiivisten sijaan. Erityisesti yksikössä pitkään työskennelleet tutkijat painottivat proaktiivisia ja kommunikatiivisia keinoja. Muinaisjäännösten hoitoyksikön arkeologien työn tarkastelu näyttäisi vahvistavan sitä, että maailman muuttuessa viranomaisenkin työ voi muuttua. Tiedostaessaan tämän muutoksen ja siihen vaikuttavat tekijät viranomainen voi myös aktiivisesti vaikuttaa muutoksen suuntaan.

Esa Mikkola: Yleisön viihdyttämistä vai tieteellistä tutkimusta? Haaveet, haasteet ja todellisuus Laitilan Vainionmäellä

Museovirasto on järjestänyt viitenä kesänä yleisölle avoimen kaivauksen Laitilan Vainionmäen pääosin viikinkiaikaan ajoittuvassa polttokalmistossa. Suuren suosion saavuttanut kaivaus järjestetään myös kesällä 2009. Esitelmän tarkoituksena on tuoda esille niitä haasteita, jotka liittyvät yleisölle avointen kaivausten käytännön toteuttamiseen sekä herättää keskustelua tämän tyyppisten kaivausten toteuttamisen tavoista, perusteista ja ongelmista.

Hilkka Oksala: Maaseutuarkeologia paikallismuseon toimenkuvassa

Esittelen yhden pohjoisen kotiseutumuseon toimenkuvaa ja siinä arkeologisen työn todellisuutta ja haasteita. Kyseessä on Kolarin kunnan omistama kulttuurihistoriallinen maaseutumuseo, lajissaan tyypillinen ehkä satojen vastaavien joukossa Suomessa. Museotyön mahdollistumiselle olennaista on kunnallisen luottamushenkilö- ja virkahallinnon suhtautuminen. Niinpä työ toteutetaan päätöksenteon, ainoastaan ulkomuseoalueen kesäaukioloon painottuen. Ammatillisesta näkökulmasta menettely tukee virheellistä kuvaa museotyön tarpeellisuudesta yleisön suuntaan: vain rutiinit mahdollistuvat, joten kehittäminen vaikeutuu. Maaseudulla museotyötä on perusteltava suhteessa elinkeinoelämään: ulkomuseon ja esinekeräilyseuran luonteesta johtuen toimenkuvassa on viimeksi painotettu esiteollista kulttuuria, joka toisaalta voidaan nähdä ristiriidassa paikkakunnan poikkeuksellisen vahvaan teolliseen perinteeseen ja sen nykyiseen elvytysintressiin nähden. Museoammatillisella on näin mahdollisuus ja tietty valta linjata toimenkuvan arvopohjaa, kuten täällä henkisesti tukemalla kestäviä luontaiselinkeinoja, joilla on jo esihistoriallinen taustansa. Työssä on punnittava jatkuvasti sitä, kumpi kulttuurimuoto, historiallinen vai esihistoriallinen on uhanalaisempi. Useimmiten huomio on kohdistettava orgaaniseen, historialliseen aineistoon, joka on työnantajalle eli lopulta kuntalaisille tutumpaa ei pelkästään näkyvyytensä, vaan myös henkilökohtaisesti elävien muistojensa vuoksi. Esihistoriallinen kulttuurimaisema ja arkeologiset aineistot jäävät vieraiksi ja abstrakteiksi, epätodelliseen ja tarunhoitoiseen muinaisuuteen liittyviksi asioiksi. Arkeologisiin kenttätöihin liittyy voimakkaita pelkoja, jopa vastenmielisyyttä varsinkin maankäyttöpäätösten yhteydessä. Yksi museotyön keskeisimpiä tehtäviä tulisi olla arkeologiaan liittyvien pelkojen hälventäminen mm. osallistumalla päivittäiseen paikalliseen päätöksentekoon omalla toimialallamme, erityisesti kaavoituksessa. Toisaalla, kuten matkailuelinkeinossa tai koulutoimessa arkeologinen muinaisuus voidaan kokea hyvinkin kiinnostavana. Sinne onkin helpompi suunnata luovia – ehkä viihteellisiäkin – toimintamuotoja. Näitä esittelen tarkemmin sekä jo toteutettuina toimina että tulevaisuuden tavoitteina. Väitän, että vain tutkimuspohjaisella museotyöllä on edellytyksiä säilyttää yhteiskunnallinen – ja yhteisöllinen – uskottavuutensa. Arkeologia voi antaa siihen hyvät eväät, siksi juuri arkeologin työllä on tulevaisuutensa maaseudun haja-asutusalueiden paikallismuseoissa luontevina toimipaikkoina.

Osallistujat 2009

Petri Halinen
Nina Heiska
Mikko Helminen
Janne Ikäheimo
Marjut Jalkanen-Mäkelä
Janna Jokela
Timo Jussila
Jarmo Kankaanpää
Vesa Kilpelä
Satu Koivisto
Kati Kortelainen
Tiina Kuokkanen
Ville Laakso
Anniina Laine
Leena Lehtinen
Kreetta Lesell
Petteri Liesivuori
Anne-Mari Liira
Päivi Maaranen
Mikael A. Manninen
Eeva Miettinen
Esa Mikkola
Eero Muurimäki
Satu O'Ceallacháin
Hilkka Oksala
Silja Penna-Haverinen
Wesa Perttola
Jouko Pukkila
Anna-Kaisa Puputti
Tuija Rankama
Minna Riihijärvi
Tapani Rostedt
Juha Ruohonen
Eeva Salmi
Mari Salminen
Johanna Seppä
Mikko Suha
Mervi Suhonen
Tarja Sundell

Noora Taipale
Miikka Tallavaara
Jasse Tiilikkala
Leena Tomanterä
Essi Tulonen
Henrik Tuominen
Kari Uotila
Anna Wessman
Stefan Wessman
Eeva-Maria Viitanen
Rosa Vilkama
Tuija Väisänen
Tiina Äikäs